Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)
Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE)
ISSN:2148-9963 **www.asead.com**

MÂVERDÎ'NİN "el-AHKÂMU'S- SULTÂNİYYE" ADLI ESERİ VE ÖZGÜNLÜĞÜNE İLİŞKİN TARTIŞMALAR

Azad Jemil HESSEN[1]

ÖZET

Genel manada İslam Hukuk tarihinde, özel olarak da İslam İdare hukuku tarihinde ahkâm-ı sultâniyye denildiğinde akla ilk gelen isim Ebu'l-Hasan el-Mâverdî ve onun kaleme aldığı "*el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Velayatü'd-Diniyye*" adlı eseridir. Abbasî yönetimine çok yakın olan Mâverdî, bu çalışmasıyla ümmetin birliğini temin etmeyi ve Abbâsî hilâfetinin meşruiyetini dinî naslar desteğiyle korumayı hedeflediğine işaret etmiştir. Hatta Mâverdî bu eserini, Büveyhî ve Selçuklu hükümdarlarının güçlenmesi karşısında zor günler yaşayan Abbasi halifesinin emri üzerine telif ettiğini açıkça belirtmiştir. Bunun dışında İslam hukuk tarihinde aynı isimle telif edilmiş olan, ama Mâverdî'nin kitabı kadar çok bilinmeyen bir eser daha vardır, o da, zamanında kadılık görevi ifa eden Hanbelî fakihi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*'sidir. Aynı dönemde yaşamış olan iki âlimin telif ettiği eser mukayese edildiğinde aralarında görülen benzerlik şu soruların sorulmasına yol açmıştır: Acaba birbirine çok benzeyen iki eserin hangisi diğerinden önce yazılmıştır? Ya da hangisi diğerinden etkilenmiştir? Biz bu makalemizde, ilgili bazı çalışmalarda üzerinde az durulan ve detaylıca incelenmemiş olan bu meseleyi iki eserde yer alan bazı konuları karşılaştırmak suretiyle değerlendirecek ve sonuç olarak kendi tercihimizi ortaya koyacağız.

Anahtar Kelimeler: el-Mâverdî, el-Ferrâ, Siyaset, İmamet.

MÂVERDI'S WORK TITLED "el-AHKÂMU'S- SULTÂNIYYE" AND DISCUSSIONS ON ITS AUTHENTICITY

ABSTRACT

Abu'l-Hasan al-Maverdi and his penned "*al-Ahkâmu's-Sultaniyye ve'l-Velayatü'd-Diniyye*" is the first name that comes to mind when ahkâm-ı sultaniyye is mentioned in the history of Islamic Law in general, and in the history of Islamic Administrative Law in particular. is his work. Mawardi, who was very close to the Abbasid administration, pointed out that with this work he aimed to ensure the unity of the ummah and to protect the legitimacy of the Abbasid caliphate with the support of religious texts. In fact, al-Mawardi clearly stated that he wrote this work on the orders of the Abbasid caliph, who had a difficult time in the face of the strengthening of the Buwayhi and Seljuk rulers. Apart from this, there is another work that was written with the same name in the history of Islamic law, but which is not as well known as Mawardi's book, which is the Hanbali jurist Abu Ya'la al-Ferrâ's al-Ahkâmu's-Sultâniyye. When the works written by two scholars who lived in the same period are compared, the similarity seen between them has led to the following questions: I wonder which of the two works that are very similar to each other was written before the other? Which one is affected by the other? In this article, we will evaluate this issue, which has not been studied in detail in some related studies, by comparing some of the subjects in the two works, and as a result, we will reveal our own preference.

Keywords: al-Mawardi, al-Farra, al-Siyasa, al-Imâmah.

[1] Süleyman Demirel Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, azadjamel@hotmail.com
Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received: 28/05/2022–Kabul Tarihi/Accepted: 24/07/2022

GİRİŞ

İslâmî literatürde devlet ve devlet başkanlığıyla ilgili siyasi konular, daha ziyade İslam hukukçuları, kelamcılar ve büyük ölçüde Ahkâm-ı Sultâniye ve Siyasetnâme[2], yazarları tarafından ele alınmıştır. İslâm siyaset düşüncesinin temel ilkelerini tespit açısından önemli ipuçları veren eserler arasında Ahkâm-ı Sultâniye'lerin farklı bir yeri vardır. Bu tür eserlerin yazılış amacı, devrin idarecilerine ve devlet adamlarına pratik tavsiyelerde bulunmak ve onlardan adaletli bir yönetim oluşturmalarını talep etmektir.[3]

Ahkâm-ı Sultâniye'lerde devlet yönetiminin temel ilkeleri, devlet başkanında bulunması gereken başlıca özellikler, yönetimde dikkat edilmesi veya kaçınılması gereken hususlar, devlet görevlilerinin tayin ve denetimleri, beytülmal (maliye), ordu, devletlerarası ilişkilerde uyulması gereken kurallar, hükümdarın Allah'a ve halka karşı sorumlulukları, devletin ayakta kalmasının temel şartları gibi konular üzerinde durulur.[4] Bu nedenle İslam siyaset düşüncesinde Din ile Devlet arasındaki ilişkiye dair temel anlayışı Ahkâm-ı Sultâniye ve Siyasetnâme metinlerinden çıkarabiliriz. Din-devlet ilişkisi, özellikle Selçuklular döneminde Ahkâm-ı Sultâniye ve Siyasetnâme yazarları Ebû Mansur es-Seâlibî (ö. 429/1038), Mâverdî (ö. 450/1058), Nizâmülmülk (ö. 485/1092), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Muhammed b. Turtuşî (ö. 520/1126) gibi İslam bilginleri tarafından ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Hz. Muhammed (s.a.v.) bir devlet başkanı gibi hareket etmekten ziyade bir peygamber olarak davranmış, davranışlarıyla da asıl görevinin Allah'ın elçiliğini yerine getirmek olduğunu vurgulamıştır. Mekke'de kendisine karşı olan yapıyı Medine'de yanına almış, devleti de tebliğ görevini yerine getirmek için bir araç olarak kullanmıştır. Böylece Peygamber'in dinsel misyonu ile siyasal misyonu iç içe girmiştir.[5] Onun tebliğ görevi yanında bir de devlet başkanlığı ve yargı görevleri de vardır. Nitekim onun sünnetine bakıldığında bu iki alanda pek çok uygulamasına rastlanmaktadır.[6]

Peygamber sonrası asırlarda gelen yönetici ve halifelerin kendilerini Peygamber'in vekili olarak görme eğilimleri, dinle siyaset ilişkisini çağın ruhuna uygun biçimde yeniden düzenlemeyi amaçlayan ahkâm-ı sultaniye vb. eserler telif edilmesini gündeme getirmiştir.

---

[2] Siyâsetnâme denildiğinde ilk olarak aklımıza Nizâmü'l-Mülk'e (ö. 485/1092) ait eser gelse de bu isim altında Selçuklulardan itibaren hükümdarlara ithafen yazılmış birçok eser vardır. Bkz. Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Siyâsetnâme" *DİA*, İstanbul, 2009, 37/304-306.

[3] C.E. Bosworth, "Nasîhât Al-Mulûk" *, EI,* (New Edition II), vol. V, p. 984.

[4] Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Siyâsetnâme" , *DİA*, İstanbul 2009, 37/304.

[5] Ahmet Akbulut, *Müslüman Kültürde Kur'an'a Yabancılaşma Süreci,* Otto yay., Ankara 2004, s. 199.

[6] H. Yunus Apaydın, "Hz. Peygamber'in Fonksiyonu ve Sünnetin Değeri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7, Yıl: 1996, s. 159.

İslam idare hukukunun esasları diyebileceğimiz meseleleri teorik çerçevede kaleme alanların en başında Mâverdî[7] ve onunla aynı dönemde yaşamış olan Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ[8] gelmektedir.

Makalemizin tartışma konusunu "ilk olarak telif edilen Ahkâm-ı Sultâniyye bu iki şahsiyetten hangisine aittir?" sorusuna verilen cevaplar teşkil edecektir. Böylece bu makale çalışmasıyla İslam Hukuk tarihinde tam olarak netleştirilmemiş bir tartışmayı noktalamayı amaçlıyoruz.

1. "EL-AHKÂMÜ'S- SULTÂNİYYE" TERİMİ

Osmanlıca'daki söylenişi ile "Ahkâm-ı Sultâniye", "ahkâm" ve "sultân" kelimesinden oluşan bir sıfat tamlamasıdır. Arapça'da ahkâm, "hükm" kelimesinin çoğuludur. Sözlükte "iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek; karar vermek" mânalarında masdar ve "ilim, derin anlayış; siyasî hâkimiyet, karar ve yargı" anlamlarında isim olarak yer alan hüküm, Fıkıhta ise sadece mükelleflerin fiilleriyle ilgili ilâhî hitaplara denilir.[9]

---

[7] Tam adı Ebu'l-Hasen Ali ibn Muhammed ibn Habîb el-Basrî olup, ailesinin gül suyu (maü'l-verd) ticareti ile uğraşması sebebiyle "el-Mâverdî" nisbesi ile meşhur olmuştur. Şâfiî fıkhında yüksek bir mertebeye ulaşmış olan Mâverdî, fıkıh ilmini Basra'da Ebu'l-Kâsim es-Sumeyri ve Bağdat'ta bulunan Şeyh Ebû Hâmid el-İsferâyînî'nin yanında tahsil etmiştir. O, mezhebin görüşlerini ezbere bilirdi ve mezhep hakkında tam bir bilgiye sahipti. Birçok şehirde kadılık görevi üstlenmiş, en sonunda Bağdat'taki Derbü'z-Za'ferânî kadılığında karar kılmıştır. "Târîhu Bağdâd" yazarı el-Hatîb el-Bağdadi, Maverdi'den bahsetmiş, onun "el-Ahkâmu's-Sultâniyye" dışında el-Hâvî (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm), Edebu'd-Dünya ve'd-Dîn, Kânûnu'l-Vizâra, Siyâsetü'l-Melik, el-İknâ' fi'l-Fıkh, Delâilü'n-Nübüvve ve muhtasar bir kitap olan "Fi'l-Mezheb" gibi birçok eseri telif ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca Usûl-i Fıkh ve Edebiyat konusunda da eserleri vardır. Mâverdî, H.450 yılı Rebîu'l-Evvel ayında Salı günü seksen altı yaşında vefat etmiş, ertesi gün Bağdat'taki "Bâb-ı Harb" kabristanına defnedilmiştir. Bkz. Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282), *Vefeyâtü'l-aʿyân ve enbâʾü ebnâʾi'z-zamân,* I-VII, thk. İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut ts., III, 284-285; Sübkî, *Ṭabaḳātü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ,* 5/267-269; İbn Kādî Şühbe, Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkī (ö. 851/1448), *Ṭabaḳātü'ş-Şâfiʿiyye,* I-IV, thk. El-Hâfız Abdulalîm Hân, 1. Basım, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1407, 1/184; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî (ö. 771/1370), *Ṭabaḳātü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ,* thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî-Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Hecr li't-tıbâa ve'n-neşr ve't-tevzî', 2. Basım, 1413, 4/61-65.

[8] Tam adı el-Kâdî Ebû Ya'lâ Muhammed ibn el-Huseyn ibn Halef ibn Ahmed el-Bağdâdî el-Hanbelî'dir. İbn Ebî Ya'lâ usûl, füru ve çeşitli ilimlerde asrının önemli âlimlerinden olup Bağdat'lıdır. et-Talîkâtü'l-Kübrâ ve mezheple alakalı faydalı bir çok eserin müellifidir. H. 380 yılının başlarında dünyaya gelmiştir. Abbasilerin el-Kâdir ve el-Kâim adlı halifelerinin yanında önemli makamlara yükselmiştir. El-Kâim onu hilafet sarayında, el-Harîm'de, Harrân'da ve Hulvân'da kadılıkla görevlendirmiştir. Fetvalar ve dersler vermiş ve birçok kişi ondan icazetname almıştır. Fıkıh konusunda imamlığın zirvesine ulaşmıştır. Kendi devrinde Kur'an ilimleri, Kur'an tefsiri, nazar (istidlal), ve usul alanlarında Irak civarının mühim bir âlimi olmuştur. Babası Hanefilerin önde gelen âlimlerinden ve Başkadı Ebû Abdullah İbn Mâkûlâ'nın yanında şahitlik (noterlik) yapanlardan biriydi. Ebû Ya'lâ on yaşındayken babası vefat etmiştir. Hocası ona Muhtasaru'l-Hırakî'den bazı bölümler okutmuştur. Fıkıh alanına yönelerek Hanbeli şeyhlerinden olan Ebû Abdillah ibn Hâmid'in ders halkasına iştirak etmiştir. Ona yıllarca talebelik ettikten sonra onun sayesinde fıkıhta derinleşmiştir. Kendisinden de bir çok fakihler fıkıh dersi aldı. Onun, "el-Ahkâmu's- Sultâniyye" dışında, Ahkâmu'l-Kur'an, Mesâilü'l-İman, el-Mu'temed ve Muhtasaruhu, el-Muktebes, Uyûnu'l-Mesâil, er-Red ale'l-Kerrâmiye, er-Red ale's-Sâlimiyye ve'l-Mücessime, er-Red ale'l-Cehmiyye, el-Kelâm fi'l-İstivâ, el-Udde fî Usûli'l-Fıkh ve Muhtasaruhâ, Fezâilü Ahmed ve Kitâbu't-Tıb adlı eserleri vardır. Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ H..458 yılında vefat etmiştir. Bkz. Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, C. 18, s. 89-91; el-Ferrâ, Tabakâtü'l-Hanâbile, C. 2, s. 193-197.

[9] İlyas Üzüm, "Hüküm", *DİA,* İstanbul 1998, 18/464-466.

Sultân kelimesi ise, galebe ve hâkimiyet, hüccet, delil ve bürhan manalarına geldiği gibi, yönetme erkini elinde bulunduran kimseye de, yeryüzünde Allah'ın hücceti olması, kendisi vasıtasıyla delillerin ve hukukun ikame edilmesi veya hâkimiyeti elinde bulundurması gibi nedenlerle sultan denilmiştir. Nitekim İslâm hukuku literatüründe devlet başkanı için halife, imam, emirin yanı sıra sultan lakabı da kullanılmıştır.[10]

"Sultan" kelimesi Arapçada **e**zme, yenme, boyun eğdirme hâkimiyet, alt etme ve hükmetme manalarına gelen (سلط) fiilinden türetilmiş olup[11] devlet idaresinde hükmetme ve hükümranlık yetkisi olan kişi demektir. Bir unvan olarak "Sultan", siyasî-idarî manada ilk defa Abbâsî Halifesi Hârûn er-Reşîd tarafından veziri Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî'ye verilmiştir.[12] Bazılarına göre de İslam tarihinde sultan lakabını ilk kullanan hükümdar Gazneli Mahmud'dur.[13] Buna göre "Ahkâm-ı Sultâniye"**,** "hükümet sistemi ve usulleri ile ilgili olan hükümler ve Sultanın halk üzerindeki yetkisini içeren maddeler" şeklinde tanımlanabilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de "Sultan" kelimesi birçok âyette hüccet manasında kullanılmıştır. وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ"Andolsun ki Musa'yı da mucizelerimizle ve apaçık bir hüccetle gönderdik"[14], "Şu هَؤُلاَءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَوْلاَ يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا bizim kavmimiz Allah'tan başka tanrılar edindiler. Bari bu tanrılar konusunda açık bir delil getirseler. (Ne mümkün!) Öyle ise Allah hakkında yalan uydurandan daha zalimi var mı?"[15] ve "إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلاَّ مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ"Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir delilin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna." el-Hicr 15/42) ayetlerinde "hüccet" ve "delil" manasındadır.

Hadislerde ise "sultan" kelimesi, "أفضل الجهاد كلمة حق عند سلطان جائر Cihadın en üstünü zâlim sultan karşısında hakkı söylemektir"[16] ifadesiyle genel olarak idareci ve özellikle devlet başkanı anlamında kullanılmıştır. Bu nedenle devlet reisi, devletin esas teşkilâtı, idarî, malî, kazaî yapısı ve işleyişiyle ilgili hükümlere "el-Ahkâmü's-Sultâniyye" denildiği gibi, bu terim, adı geçen konuları ele alan hukuk dalına ve ilgili bazı eserlere de unvan olmuştur.[17]

[10] Ali Şafak, "Ahkâm-ı Sultâniye", *DİA,* İstanbul 1988, 1/554-555.
[11] İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luġa ve ṣıḥâḥu'l-ʿArabiyye*, 3/1133.
[12] Osman Gazi Özgüdenli, "Sultân" *DİA,* İstanbul 2009, s. 496-497.
[13] İbnül-Esir, *el-Kamil fit-Tarih*, 7/489.
[14] Hûd, 11/96.
[15] el-Kehf, 18/15.
[16] Ebû Dâvûd, "Melâḥim", 17; Tirmizî, "Fiten", 13; İbn Mâce, "Fiten", 20.
[17] Ali Şafak, "Ahkâm-ı Sultâniye", *DİA*, 1/554-555.

2. AHKÂM-I SULTÂNİYE YAZININ ARKAPLANI

Genel anlamda ahkâm-ı sultâniye edebiyatını doğuran sebepleri birkaç madde halinde şöyle ifade etmemiz mümkündür:

Siyasi sebep: Eserin kaleme alınmasında en önemli ve birinci faktör siyasi olanıdır. Mâverdî, Abbasi hilafetinin büyük bir kriz içine düştüğü bir dönemde dünyaya gelmiş ve eserini de bu krizle mücadele döneminde kaleme almıştır. Nitekim Mâverdî, el-Ahkâmü's-Sultâniyye'nin önsözünde eseri kaleme almasının sebeplerinden bahsederken, kitabı "bir kişinin emriyle" yazdığını söylemekte, ancak bu şahsın adını zikretmemekte; fakat onu, "emrine karşı gelinmez bir kişi" olarak nitelemektedir. Burada Mâverdî'nin, buyruğuna karşı gelmeyi caiz görmediği kişi şüphesiz halifeden başkası değildir. Bu halife de, ya el-Kâdir veya el-Kâim'dir. Hangisi olursa olsun, bu kitabı yazdırmadaki amacın, bilhassa onların tarihi misyonları dikkate alındığında, sadece bilgi sahibi olmaya yönelik olduğunu söylemek pek makul görünmemektedir.[18]

Fıkhî sebep: Dönemin fakihleri, İslam âleminin siyasi alanda tanıklık ettiği değişimlere uygun olarak, hilafet makamı için tehdit oluşturan yasal boşlukları kapatmak için, hükümet ve otoritenin nazariyelerini oluşturdular. Hilafetin aklen gerekliliği görüşünde olan Mutezileye bir reddiye olarak; bu gerekliliğin şer'i bir vücubiyet olduğunda icmâa vardılar. Bunun ardından halifenin üst düzey görevlileri atama şeklinin nasıl olacağı konusunu ele aldılar.

Siyaseti fıkıhtan ayırma ihtiyacının ortaya çıkması: Ahkâm-ı Sultâniye yazıcılığının ortaya çıkışında etkili olan faktörlerden biri de yönetime ilişkin hükümleri diğer fıkhi meselelerden ayırma isteğidir. Çünkü halifeler, emirler ve valiler siyasetle ve halkın işlerini yönetmekle meşgul idiler. İşte bu kitaplar sayesinde fakihlerin devlet idaresi ile ilgili görüşlerini anlamaları onlar için daha da kolaylaşmıştır.[19]

3. MÂVERDÎ'NİN EL-AHKÂMU'S- SULTÂNİYYE'Sİ

Mâverdî'nin temel yönetimle alakalı düşüncelerini yansıtan *el-Ahkâmu's-Sultâniyye,* muhtemelen 437-450 (1045-4058) yılları arasında yazılmış olup, tam adı, *"el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-diniyye"* dir. Claude Cahen, bu eseri İslâm hukuk literatürünün *"istisnaî bir terkibi",* M. Henri Laoust *"İslâm kamu hukukuna dair eserlerin mükemmel bir örneği"* olarak nitelemiştir. Carra de Vaux de onu Kur'an hukukunun bir çeşit felsefî nazariyesi şeklinde tavsif etmiştir.[20]

Eserin sadece küçük bir bölümü siyaset teorisi ile ilgili olup geri kalan kısmında kamu yönetiminin ve yönetim ilkelerinin ayrıntılı açıklamalarına yer verilmiş, devletin esas teşkilat ve idaresiyle ilgili fıkhî hükümler bir arada sunulmuştur.

---

[18] Gibb, *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, s. l68;Rosenthal, Erwin, I.J., *Ortaçağda İslâm siyâset düşüncesi,* (Çev. Ali Çaksu). İz Yay., İstanbul 1996, s. 42; el-Katib, Ahmed, *Sünnî Siyâsal Düşüncesinin Gelişimi: Demokratik Hilâfete Doğru,* Çev.. Muhammed Coşkun, Mana Yay., İstanbul 2010, s. 177-179.

[19] Mâverdî'nin bu yöndeki beyanları hakkında bkz. Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, Dâru'l-Hadîs, Kahire ts., s. 13.

[20] Cengiz Kallek, "Mâverdî'nin Ahlâkî, İctimâî, Siyasî ve İktisadî Görüşleri", *Dîvân İlmi Araştırma Dergisi,* sayı: 17, 2004/2, s. 228.

Fakat bu küçük bölüm son derece önemlidir. Zira bu yönüyle eser İslâm siyaset tarihinde kapsamlı bir devlet teorisi geliştirme konusundaki ilk teşebbüs olup İslâm devlet anlayışının günümüze kadar süregelen oluşumunda etkili olmuştur.[21]

Mâverdî, eserini kaleme alırken, önceki dört asırlık kamu hukuku uygulamalarını, devlet yönetimine ait örf ve âdetleri büyük ölçüde göz önünde bulundurmuştur. Öncelikle Allah'ın elçisinin uygulamalarını, dört meşhur halifenin devlet yönetimi ile ilgili tatbikatlarını her zaman ilk sırada dikkate almıştır. Engin siyasî ve diplomatik tecrübesiyle gerek kendisine kadar gelmiş olan meşrû uygulamaları, gerek dinî naslardan çıkardığı siyâsî, idârî ve kazâî hükümleri eserine yansıtmıştır. Konuları işlerken Hanbelilik dışındaki üç Sünni mezhebin fıkhî görüşlerini tarafsız olarak vermiş ve yeri geldikçe bunlar arasında tercihlerde bulunmuştur. Eserinde nazariyattan ziyade geçmiş uygulamalara dayanarak fikir yürütmüş, hükümler vermiş, ileride olabilecek bütün ihtimalleri düşünmüş ve çözümler üretmiştir.[22]

Mâverdî yirmi bölümden meydana gelen eserinin mukaddimesinde, devlet idaresiyle ilgili hükümlerin özellikle devlet adamları tarafından bilinmesi gerektiğini, ancak bu hükümlerin fıkıh kitaplarında çok dağınık bir halde bulunmasının bunları öğrenme güçlüğü doğurması sebebiyle bu dağınık hükümleri müstakil bir eserde bir araya getirmek suretiyle hem devlet adamlarına yardımcı olmayı hedeflediğini, hem de böyle bir eserin te'lifi hususundaki arzuyu yerine getirdiğini belirtir.[23]

Eser yabancı dillere tercüme edilmiş, belli bölümleri pek çok Müslüman ve Batılı araştırmacı tarafından inceleme konusu yapılmış[24], ülkemizde de ilk defa Ali Şafak tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır.[25]

4. EBU YA'LÂ EL-FERRÂ'NIN "*EL-AHKÂMU'S- SULTÂNİYYE*"Sİ:

Ebu Ya'lâ Muhammed b. el-Huseyn el-Ferrâ' el-Hanbelî'nin telif ettiği "*el-Ahkâmu's-Sultâniyye*"nin şöhreti Mâverdî'nin kitabından daha geri değildir. Bu nedenle "el-Ahkâmu's-Sultâniyye" ifadesi zikredildiğinde akla ilk önce Mâverdî ve Ebu Ya'la el-Ferrâ isimleri gelmektedir.

---

[21] Ömer Menekşe, "İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Mâverdî ve Nizâmülmülk Örneği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005),* Sayı: 3, s. 5.

[22] Hakkı Aydın, İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, cilt: V, sayı: 2, s. 20.

[23] Mâverdî, *el-Ahkâmu's-sultâniyye*, s. 13.

[24] Mâverdî üzerine yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: 1-el-İmam Ebu'l-Hasan el-Maverdi, Muhammed Süleyman Davud ve Fuad Abdulmun'im Ahmed, Kahire 1978, Matbua'atu'ş-Şerif, 2-al-Mawardi's al-Ahkâm al-Sultâniyya, Darlin May, Indiana 1974, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Indiana Un., 3-"el-Ahkâmu's-Sultâniyye li'l-Maverdi"/Said Abdulfetah Aşur, Turâsu'l-İnsaniyye/ Danal P.Little, The Muslim World, 1974, p.1-15, 4-el-İmamu'l-Maverdi ve Eseruhu fi'l-Fıkhi'd-Dustûri/Muhammed Bedruddin el-Gâlînî, Kahire 1974, Doktora Tezi, Camiatu'l-Ezher, (el-Ahkâmu's-Sultâniye'yi esas alarak incelemiş, Ebu Ya'la'nın el-Ahkâmu's-Sultaniye'si ile karşılaştırma yapıp önceliği olanı belirlemek istemiştir), 5-al-Mawardi's Theory of the State/Qamaruddin Khan, Lahore n.d., 6-Af-Mawardi: A Study in Islamic Political Thought /John Mikhail, Harvard 1968, Yayımlanmamış Doktora Tezi (unpub. Ph.D.), 7-The Political Thought of Abu Al-Hasan Al-Mawardi/A.M. Al-Baghdadi, Edinburgh Un. 1981, Ph.D., 261 s.

[25] el-Ahkâmu's-Sultaniyye, İslam'da Hilâfet ve Devlet Hukuku, çev. Ali Şafak, Bedir yay., İstanbul 1976.

Hanbelî fakihler Ebu Ya‘la’nın *el-Ahkamu’s-Sultaniyye* kitabını esas almış ve neredeyse Hanbeli fakihlerine ait kitapların tümü Ebû Ya‘la’nın kitabından nakilde bulunmuşlardır. Bunlardan biri el-Hafız İbn Receb’dir (ö. H. 795). İbn Receb, *el-İstihrâc li Ahkâmi’l-Harâc* adlı eserinde İmam Ebu Ya‘lâ’nın kitabından çokça yararlanmıştır.

Ebu Ya‘lâ, mezkûr kitabını telif etme sebebini ise şu sözleriyle açıklamıştır: “Yöneticilik hakkında bir kitap yazmayı uygun gördüm. Yaralandığım kitaptaki bazı ihtilaflı görüşleri ve delillere dair detayları çıkardım. Bu kitabıma bir imamın yöneticilik konusunda yapması caiz olduğu şeyleri ve başka konuları ilave ettim.”[26]

Ebu Ya‘lâ el-Ferrâ, kitabını on yedi bölüme ayırmıştır: İlginçtir ki bu konular, Mâverdî’nin Ahkamu’s-Sultaniyye’de zikrettiği konuların aynısıdır. Ancak İmam Ebu Ya‘lâ bazı konuları birleştirmiş, örneğin vezirlik, ülke emirliği, cihad emirliği ve muhtelif kurumların yetkilerine dair konuları Halifenin yetkileri başlığı altında bir araya getirmiştir.

5. TELİF EDİLEN İLK AHKÂM-I SULTÂNİYYE

Mâverdî ve Ferrâ’nın el-Ahkâmü’s- Sultâniyye’leri arasındaki benzerlikler, birbiriyle muasır olan iki müelliften hangisinin diğerinden istifade ettiği sorusunu akıllara getirmiştir. Zira bu kadar çok benzerlik ancak birinin diğerinden faydalanması şeklinde vuku bulmuş olabilir. Konu üzerinde araştırma yapanlar bu konuda farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Ne var ki bu konuda görüş belirten araştırmacıların ekserisi Mâverdî’nin eserinin özgün olduğunu, Ferrâ’nın da kitabını Mâverdî’nin eserinden hareketle yazdığını ifade etmişlerdir. Ancak biz konunun netleştirilmesi açısından öncelikle konuyla ilgilenen yazarları ve ileri sürdükleri delilleri sunmak istiyoruz.

A. **Mâverdî’nin el-Ahkâmu’s- Sultâniyye’sinin Daha Önce Telif Edildiğini Savunan Araştırmacılar ve Delilleri**

Muhammed Abdulkadir Ebû Fâris Ebû Ya’lâ el-Ferrâ üzerine yaptığı doktora çalışmasında şöyle demektedir: Ahkâm-ı Sultâniyye alanında önceden yazılmış Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî görüşlerini ihtiva eden müstakil tek bir kitap vardır; o da Mâverdî’nin kitabıdır. Ancak Mâverdî, kitabında Ahmed b. Hanbel’in görüşlerine yer vermemiştir. Bunun üzerine Ferrâ bu eksiği tamamlamak için sadece Hanbelî görüşlerinden oluşan bir kitap telif etmiştir. Diğer taraftan Ferrâ bu alanda daha önce bir çalışma yapılıp yapılmadığından bahsetmemiştir. Bu da bizi daha önce yazılmış böyle bir kitaba Ferrâ’nın muttali olduğu kanaatine sevk etmektedir. Çok daha önemli bir nokta da şudur: Ferrâ’nın, el-Mu‘temed adlı kelam kitabının imâmet bahsine yönetimle alakalı diğer ahkâmı bildiren fasılları ekleyerek el-Ahkâmu’s-Sultâniyye’yi telif ettiği bilinmektedir.

[26] Ebu Ya‘la e-Ferrâ’, *el-Ahkamu’s-Sultaniyye*, s. 19.

Geriye kalan bölümlerin tetkiki göstermiştir ki, Ferrâ, Mâverdî'de yer alan bilgileri aynen almış ancak Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî görüşleri yerine sadece Ahmed b. Hanbel'in görüşlerini zikretmiştir."[27]

Mâverdî'nin eserinin orijinal olduğunu, Ferrâ'nın ise Mâverdî'den nakilde bulunduğunu savunan kişilerden biri Mâverdî'nin *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*'sini tahkik etmiş olan Dr. Ahmed Mübarek el-Bağdâdî'dir. Onun ileri sürdüğü deliller şunlardır:

1. Mâverdî'ye kendi döneminde ifa ettiği görevleri açısından bakıldığında devlet içinde bir diplomat veya bürokrat olarak çalışan bir âlim olmasına karşın, Ferrâ ise kendini ibadete veren ve zahit bir âlim olup, yöneticilerden mümkün olduğunca uzak durmayı tercih eden biridir. Hatta teklif edilen kadılık görevini de yönetimle arasına mesafe koymak şartıyla kabul etmiştir. Bu da "ahkâm-ı sultâniyye" konusunda ilk eser yazanın Mâverdî olmasını daha mantıklı hale getirmektedir.[28]

2. Şayet Ferrâ'nın eseri ilk olarak telif edilseydi, Mâverdî'nin yazdığı eserden daha çok tanınırdı. Eğer Ferrâ'nınki daha önce yazılmış bir eser olsaydı, dönemin halifesi Mâverdî'den bu konuda eser yazmasını rica etmezdi. Bu da gösterir ki yazılan ilk ahkâm-ı sultaniye Mâverdî'nin eseridir.[29]

3. Eğer ilk önce Ferrâ yazmış olsaydı, Mâverdî'yi intihal yapmakla suçlayabilirdi. Zira o dönem Şâfiilerle Hanbeliler arasında şiddetli tartışmaların yaşandığı bir zaman dilimidir.[30]

4. Bağdâdî konuyu daha net bir şekilde ortaya koymak için iki eser arasında kıyaslamalar yapmıştır. Şimdi buna dair örnekler sunacağız:

Örnek 1: Mâverdî ve Ferrâ eserlerinin mezâlim mahkemeleri bölümünde mezâlim kadısı ile genel adli işlere bakan kadı arasında 10 fark olduğunu zikretmişlerdir. Her iki müellifin kullandığı cümleler şöyledir:

-Mâverdî'nin cümlesi[31]: وَالْفَرْقُ بَيْنَ نَظَرِ الْمَظَالِمِ وَنَظَرِ الْقُضَاةِ مِنْ عَشَرَةِ أَوْجُهٍ

-Ferrâ'nın cümlesi[32]:وقد ذكر بعض أهل العلم الفرق بَيْنَ نَظَرِ الْمَظَالِمِ وَنَظَرِ الْقُضَاةِ مِنْ عَشَرَةِ أَوْجُهٍ Ferrâ'nın cümleye وقد ذكر بعض أهل العلم "Bazı ilim ehli şöyle demiştir" şeklinde başlaması Mâverdî'nin eserini gördüğüne ve dolayısıyla Mâverdî'nin bu konuda ilk defa eser yazdığına açık bir delildir.[33]

Örnek 2: Mâverdî ve Ferrâ'nın kitaplarının vezirlik bölümüne bakıldığında şu ifadelerin kullanıldığı görülür:

---

[27] Ebû Fâris, Abdülkadir, *el-Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbühû el-Ahkâmü's-sultâniyye*, Beyrut, 1403/1983, s. 526.
[28] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye,* thk. Ahmed Mübârek el-Bağdâdî, Kuveyt 1989/1409, s. 341.
[29] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye,* (thk. Bağdâdî), s. 342.
[30] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye,* (thk. Bağdâdî), s. 343.
[31] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* s. 138.
[32] Ferrâ, Kâdî Ebû Ya'lâ Muhammed ibn el-Huseyn, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* thk. Muhammed Hâmid el-Fakî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1421/2000, s. 79.
[33] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye,* (thk. Bağdâdî), s. 336.

Mâverdî'nin cümlesi[34]:وَيَجُوزُ أَنْ يَكُونَ هَذَا الْوَزِيرُ مِنْ أَهْلِ الذِّمَّةِ، وَإِنْ لَمْ يَجُزْ أَنْ يَكُونَ وَزِيرُ التَّفْوِيضِ مِنْهُم

Ferrâ'nın cümlesi[35]: وقد قيل: إنه يجوز أَنْ يَكُونَ هَذَا الْوَزِيرُ مِنْ أَهْلِ الذِّمَّةِ، وإن لم يكن وزير التفويض منهم

İki cümle arasındaki tek anlamlı fark, Ferrâ'nın "وقد قيل: إنه" Söylenmiştir ki…" şeklindeki başlangıç ifadesidir. Bu da bize Mâverdî'nin daha önce eser telif ettiğini açıkça gösterir.[36]

Örnek 3: Mâverdî ve Ferrâ'nın eserlerindeki vezirlik bölümündeki cümlelerdeki tıpatıp benzerlik de dikkat çekmektedir:

Mâverdî'nin cümlesi[37]:وَالْوَزَارَةُ عَلَى ضَرْبَيْنِ: وَزَارَةُ تَفْوِيضٍ وَوَزَارَةُ تَنْفِيذٍ

فَأَمَّا وَزَارَةُ التَّفْوِيضِ فَهُوَ أَنْ يَسْتَوْزِرَ الْإِمَامُ مَنْ يُفَوِّضُ إِلَيْهِ تَدْبِيرَ الْأُمُورِ بِرَأْيِهِ، وَإِمْضَاءَهَا عَلَى اجْتِهَادِهِ وَيُعْتَبَرُ فِي (…) تَقْلِيدِ هَذِهِ الْوَزَارَةِ شُرُوطُ الْإِمَامَةِ إِلَّا النَّسَبَ وَحْدَهُ

Ferrâ'nın cümlesi[38]:والوزارة عل ضربين: وزارة تفويض، ووزارة تنفيذ

أما وزارة التفويض فهي أَنْ يَسْتَوْزِرَ الْإِمَامُ مَنْ يُفَوِّضُ إِلَيْهِ تَدْبِيرَ الأمور برأيه، وإمضاءها على اجتهاده، فيعتبر في تقليد هذه الوزارة شُرُوطِ الْإِمَامَةِ

Örnek olarak sunduğumuz cümlede Mâverdî ve Ferrâ vezirliği "tefviz veziri" ve "tenfiz veziri" şeklinde ikiye ayırdığını, tefviz vezirinin imamet şartlarını taşıdığını ve bütün işleri içtihadına göre yürütme yetkisine sahip olduğunu beyan etmişlerdir. Aradaki tek fark, Mâverdî'nin imamet şartlarından nesebi hariç tuttuğu ve Ferrâ'nın da bu şartı kaldırdığıdır.

Örnek 4: Mâverdî'nin "Mezâlim Nâzırı"nın görev tanımıyla alakalı cümlesi şöyledir[39]: تَنْفِيذُ مَا وَقَفَ الْقُضَاةُ مِنْ أَحْكَامِهَا لِضَعْفِهِمْ عَنْ إِنْفَاذِهَا، وَعَجْزِهِمْ عَنِ الْمَحْكُومِ عَلَيْهِ؛ لِتَعَزُّزِهِ وَقُوَّةِ يَدِهِ، أَوْ لِعُلُوِّ قَدْرِهِ وَعِظَمِ خَطَرِهِ، فَيَكُونُ نَاظِرُ الْمَظَالِمِ أَقْوَى يَدًا وَأَنْفَذَ أَمْرًا، فَيُنَفِّذُ الْحُكْمَ عَلَى مَنْ تَوَجَّهَ إِلَيْهِ بِانْتِزَاعِ مَا فِي يَدِهِ، أَوْ بِإِلْزَامِهِ الْخُرُوجَ مِمَّا فِي ذِمَّتِهِ

Aynı konuda Ferrâ'nın ifadesi ise şöyledir[40]: تنفيذ ما وقف من أحكام القضاة، لضعفهم عن إنفاذه، وَعَجْزِهِمْ عَنْ الْمَحْكُومِ عَلَيْهِ لِتَعَزُّزِهِ، وَقُوَّةِ يَدِهِ، أَوْ لِعُلُوِّ قَدْرِهِ، وَعِظَمِ خَطَرِهِ، فَيَكُونُ نَاظِرُ المظالم أقوى يد، وَأَنْفَذَ أَمْرًا، فَيُنَفِّذُ الْحُكْمَ عَلَى مَنْ تَوَجَّهَ عليه، بِانْتِزَاعِ مَا فِي يَدِهِ، أَوْ بِإِلْزَامِهِ الْخُرُوجَ مما في ذمته

Bu iki örnekte de özetle, bugünkü anayasa mahkemesi başkanı diyebileceğimiz "Mezâlim Nâzırı"nın, alt mahkemelerin uygulamaktan aciz kaldıkları durumlarda halkı zulümden koruma görevini üstlenen bir makam olduğu bire bir ifade edilmiştir.

Batılı araştırmacılardan da bu konuda görüş bildirenler olmuştur. Bu babta H. Laoust ve Claude Cahen zikredilebilir. H. Laoust Ferrâ'nın kitabını Mâverdî'nin eserinden aynen kopya ettiği kanaatine varmıştır.[41]

[34] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* s. 58.
[35] Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* s. 32.
[36] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye,* (thk. Bağdâdî), s. 348.
[37] Mâverdî, el-Ahkâmü's-sultâniyye, s. 50.
[38] Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* s. 30.
[39] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* s. 137.
[40] Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye,* s. 75.
[41] Little, Donald P., "el-Ahkâmü's-sultâniyye'ye Yeni Bir Bakış" çev. Ahmed Turan Yüksel, *İSTEM, XII/III,* Konya, 2004, s. 196.

Claude Cahen ise "Mâverdî'nin eserinin başarısı karşısında şüphesiz fakih el-Ferrâ, onun benzerini kendi arkadaşları olan Hanbelîlere sunmak istemiş; ancak o Ebû Hanîfe ve Şâfiî'ye atfedilen delilleri Ahmed b. Hanbel'den yaptığı iktibaslarla değiştirerek selefinin metnini kelime kelime kopya etmekle yetinmiştir"[42] ifadeleriyle Ferrâ'nın eserini Mâverdî'den kopyalayarak yazdığını iddia etmiştir.

B. İlk Olarak Ferrâ'nın el-Ahkâmu's- Sultâniyye'sinin Telif Edildiğini Savunan Araştırmacılar ve Delilleri

Ferrâ'nın eserinin orijinal olduğunu iddia edenlerin ortaya koydukları görüş ve delillere bakıldığında bunların diğer görüşe göre oldukça az olduğu görülür. Bu konuda görüş bildiren ve Ferrâ'nın kitabının asıl olduğuna işaret eden araştırmacılardan biri Abdullah Mustafa el-Merâgî'dir. Ona göre Mâverdî'nin eserleri kendisi hayattayken yayımlanmamıştır. Çünkü Mâverdî telif ettiği kitapların Allah katında makbul olmadığı endişesi içindeydi. Bundan dolayı kitaplarının kendisi öldükten sonra yayımlanmasını istemiştir. Rivayete göre Mâverdî vefatı yaklaşınca talebelerinden birini çağırmış ve "Benim kitaplarım filan yerdedir. Ben onları açığa çıkarmıyorum. Çünkü onlarda halis bir niyet görmüyorum. Ölüm anında benim yanımda ol ve elimi tut. Eğer elini sıkarsam telif ettiğim eserlerin Allah katında makbul olmadığını anla. Kitapları al ve Dicle'ye at. Eğer elini sıkmaz da elimi açık bırakırsam, o zaman bil ki telif ettiğim eserler Allah katında makbuldür." Rivayet eden kişi devamla şöyle demiştir: "Mâverdî'nin söylediklerini yaptım, Mâverdî elini açınca onun eserlerinin makbul olduğunu anladım ve vefatından sonra eserlerini ortaya çıkardım."[43]

Mâverdî'nin Ahkâm-ı Sultâniyyesi'ni tahkik eden Ebû Fâris, Abdullah Mustafa el-Merâgî'nin ileri sürdüğü bu iddiayı reddetmiş ve onun görüşlerini karşı delillerle çürütmüştür. Ebû Fâris'in ona karşı zikrettiği delilleri maddeler halinde şöyle özetlemek mümkündür:

1- Mâverdî'nin eserlerinin ölümünden sonra açığa çıktığı rivâyeti sahih değildir. Çünkü rivâyetin senedi muttasıl değildir.[44]

2- Mezkûr rivâyetin sahih olduğu kabul edilse dahi, ondan şu mana çıkarılabilir: Mâverdî, kitap telifindeki çaba ve gayretinin kusursuz kalmasını istiyordu. Onun bu gayretindeki en büyük kusur gururdur ki, bu da telif edilen eserler sebebiyle insanda oluşabilecek bir histir. İşte Mâverdî talebesine yapmış olduğu bu vasiyetle bir bakıma kendi gururunu kırmıştır.[45]

---

[42] Şelak, Fazl, "el-Fakîh ve'd-devletü'l-İslâmiyye", *el-İctihâd,* XXXXVIII/4, Beyrut, 1989, s. 91.
[43] İbn Hallikan, Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân*, Dârü's-Sekâfe, Beyrut, ts. C. 3, s. 283; Sübkî, Ebû Nasr Abdulvahhâb b. Ali, *Tabakâtü's-Sâfiîyyeti'l-kübrâ,* thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî – Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, C. 5, s. 268.
[44] Ebû Fâris, s. 517.
[45] Ebû Fâris, s. 519.

3- Aynı şekilde rivâyet doğru olduğu farz edilse bile bu, Mâverdî'nin *el-Havi'l-Kebîr* adlı eseri için geçerli olabilir. Bunun dışında birçok çalışmasının Mâverdî hayattayken ortaya çıktığı bilinmektedir. İbn Hayrûn'un da aktardığı gibi Mâverdî'nin birçok eserinde kendi hattını görmek mümkündür.[46] Bu da onun eserlerinin kendisi hayattayken ona okunduğu manasına gelir.[47]

4- Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*'sinin mukaddimesinde de belirttiği gibi eserini halifenin ricası üzerine yazmıştır. Şayet *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*'nin Mâverdî'nin vefatından sonra ortaya çıktığı kabul edilirse halifenin ondan böyle bir istekte bulunması anlamsız olurdu. [48]

SONUÇ

Hicri 5. Asırda devlet idaresi ile ilgili konuların bir bütün olarak ele alındığı müstakil eserlere ihtiyaç hasıl olmuş ve bu doğrultuda *Ahkâm-ı sultâniyye* adı altında bir literatür oluşmuştur. Fıkıh ilminin bir alt dalı olarak önemli bir yer teşkil eden mezkûr literatürde, devlet başkanının belirlenmesi başta olmak üzere yönetim ile ilgili birçok mesele incelenmiştir.

el-Ahkâmü's-Sultâniyye adıyla telif edilen eserlerde cari olan hilafet kurumu İslam fıkhıyla temellendirilmiştir. Bu bağlamda eser mevcut hilâfeti koruyucu, halkı da kollayıcı bir misyon yüklenmiştir.

Ferrâ'nın aynı ad altında eser telif etmesi sebebiyle bazı tartışmalar olmuşsa da, yaptığımız araştırmalar neticesinde İslam idare hukuku alanında *Ahkâm-ı sultâniyye* adıyla ilk defa eser telif eden âlimin Mâverdî olduğu, Ferrâ'nın aynı adı taşıyan eserinin ise daha sonra kaleme alındığı sonucuna vardık. Şayet ondan önce yazılmış ve tatminkâr bir çalışma olsaydı, zamanın halifesi ondan bu sahada bir eser yazmasını istemezdi.

Sonuç olarak Mâverdî'nin *el-Aḥkâmü's-sulṭâniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Dîniyye*'si, İslam'ın, kamu hukuku, idare hukuku anayasa, ceza hukuku vb. alanlarında teorik ve sistematik anlamda bir ilki başardığı, Ferrâ'nın da onun kullandığı sistematiği kopyalayıp Hanbelî mezhebine uyarladığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Adalıoğlu, Hasan Hüseyin, "Siyâsetnâme" DİA, İstanbul, 2009.

Akbulut, Ahmet, Müslüman Kültürde Kur'an'a Yabancılaşma Süreci, Otto yay., Ankara 2004.

Apaydın, H. Yunus, "Hz. Peygamber'in Fonksiyonu ve Sünnetin Değeri", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 7, Yıl: 1996, s. 159.

Aydın, Hakkı, İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001, cilt: V, sayı: 2, s. 20.

Bosworth, C.E. "Nasîhât Al-Mulûk" , EI, (New Edition II), vol. V, p. 984.

Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), es-Sünen, I-IV, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda-Beyrut, ts.

[46] Sübkî, C. 5, s. 269.
[47] Ebû Fâris, s. 519.
[48] Ebû Fâris, s. 519.

Ebû Fâris, Muhammed Abdülkâdir, el-Kâdî Ebû Ya'lâ ve Kitâbuhu el-Ahkâmü's-Sultâniyye, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1403/1983.
Geçit, Mehmet Sâlih, "Mâverdînin Hilâfet Anlayışında Meşruiyet Sorunu" EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 17, Sayı: 57, s. 317.
Gibb, Harnilton A.R., İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar, çev. Kadir Durak vd., İstanbul 1991.
Güner, Ahmet, "Maverdi'nin Hilâfet Kuramının Tarihsel Arkaplanına Bir Bakış", DEÜİFD, sayı: 17, İzmir 2003, s. 232.
İbn Hallikan, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282), Vefeyâtü'l-aʿyân ve enbâʾü ebnâʾi'z-zamân, I-VII, thk. İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut ts.
İbn Kādî Şühbe, Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkī (ö. 851/1448), Ṭabaḳātü'ş-Şâfiʿiyye, I-IV, thk. El-Hâfız Abdulalîm Hân, 1. Basım, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1407.
İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887), es-Sünen, I-II, thk. M. Fuad Abdülbâki, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Dımaşk, ts.
İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), el-Kâmil fi't-târîḫ, Beyrut, 1399/1977.
Kallek, Cengiz, "Mâverdî'nin Ahlâkî, İctimâî, Siyasî ve İktisadî Görüşleri", Dîvân İlmi Araştırma Dergisi, sayı: 17, 2004/2, s. 228.
Katib, Ahmed, Sünnî Siyâsal Düşüncesinin Gelişimi: Demokratik Hilâfete Doğru, (Terc. Muhammed Coşkun). Mana Yay., İstanbul, 2010.
Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, el-Ahkâmü's-Sultâniyye, Dâru'l-Hadîs, Kahire ts.
Mâverdî, el-Ahkâmu's-Sultaniyye, (İslam'da Hilâfet ve Devlet Hukuku), çev. Ali Şafak, Bedir yay., İstanbul 1976.
Menekşe, Ömer, "İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Mâverdî ve Nizâmülmülk Örneği", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı: 3, s. 5.
Özgüdenli, Osman Gazi, "Sultân" DİA, İstanbul, 2009.
Rosenthal, Erwin, I.J., Ortaçağda İslâm Siyâset Düşüncesi, (Çev. Ali Çaksu). İz Yay., İstanbul,1996.
Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî (ö. 771/1370), Ṭabaḳātü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî-Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Hecr li't-tıbâa ve'n-neşr ve't-tevzî', 2. Basım, 1413.
Şafak, Ali, "Ahkâm-ı Sultâniye", DİA, İstanbul, 1988.
Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), es-Sünen, I-II, Şeriketü Bâbî el-Halebî, Mısır, 1395/1975.
Üzüm, İlyas, "Hüküm", DİA, İstanbul, 1998.